

ROBERT SYRWID

Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie

ORCID [0000-0001-7090-0352](https://orcid.org/0000-0001-7090-0352)

SPRAWOZDANIA ZARZĄDU MIEJSKIEGO MIASTA OLSZTYNA DO BIURA PRÉZYDIALNEGO KRAJOWEJ RADY NARODOWEJ Z 1945 R. ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW ADMINISTRACJI POLSKIEJ NA ZIEMIACH ODZYSKANYCH PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ¹

REPORTS OF THE OLSZTYN CITY MANAGEMENT TO THE PRESIDUM OFFICE OF THE STATE NATIONAL COUNCIL FROM 1945. SOURCES ON THE HISTORY OF POLISH ADMINISTRATION ON THE REGAINED TERRITORIES AFTER WORLD WAR II

ABSTRACT: In the article, three reports of Olsztyn City Management prepared for the Presidium Office of the State National Council and covering October, November and December 1945 are presented. The published descriptive-statistical reports, containing information about the most important elements of the process of reconstruction and about living conditions of the population, constitute a valuable material for research on the history of one of the most important Polish urban centers on the so-called Regained Territories after World War II.

KEYWORDS: Masurian District, Polish administration, State National Council, Olsztyn City Management, reconstruction from damage, distribution of provisions among the population, settlement in cities

Podstawowe decyzje regulujące, na okres przejściowy, sytuację prawną Ziemi Zachodnich i Północnych, określanych także mianem Ziemi Odzyskanych, a mających po wojnie przypaść Polsce, zawierała uchwała Rządu Tymczasowego RP z 14 III

¹ Praca powstała w ramach Programu Badawczego Sieci Ziemi Zachodnich i Północnych realizowanego przez Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.

1945 r. Zapowiadała ona podział administracyjny tych terenów na cztery okręgi, zarządzane przez pełnomocników. Były to okręgi: I – Śląsk Opolski, II – Śląsk Dolny, III – Pomorze Zachodnie i IV – Prusy Wschodnie (Mazurski). Okręgi zostały podzielone odpowiednio na obwody, pod zarządem pełnomocników obwodowych².

Pierwszym pełnomocnikiem IV Okręgu mianowano dr. kpt. Jerzego Sztachelskiego³. Początkowo przewidywano podział Okręgu na 27 powiatów o łącznej powierzchni około 27 000 km². Były to powiaty: bartoszycki, biskupiecki (reszelski), braniewski, darkiejmski, elbląski, ełcki, gierdawski, giżycki, gołdapski, iławcki, kętrzyński, kwidzyński, lidzbarski, malborski, morąski, mrągowski, nidzicki, olecki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, suski, świętomiejski, szczycieński, sztumski i węgorzewski⁴. Zakładany pierwotnie podział terytorialny Ziem Odzyskanych bardzo szybko został poddany wielu przekształceniom. W przypadku Okręgu Mazurskiego już 7 VII 1945 r., uchwałą Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, wyłączono z jego obszaru siedem powiatów: ełcki, gołdapski i olecki wcielono do województwa białostockiego, a elbląski, kwidzyński, malborski i sztumski – do województwa gdańskiego⁵. Po otrzymaniu przez

² Funkcję pełnomocnika generalnego dla Ziem Odzyskanych pełnił od 11 IV 1945 r. płk Edward Ochab (1906–1989) – od 7 IV 1945 r. minister administracji publicznej. Do podstawowych zadań pełnomocników należało organizowanie i nadzorowanie „władz zespolonych na obszarze swojego okręgu” oraz „przygotowanie terenu do przyjęcia osadnictwa polskiego” – por. Tadeusz Marczał, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, Wrocław 1995, s. 78–85.

³ Jerzy Sztachelski (ur. 17 I 1911 r. w Pułtuskach – zm. 17 XII 1975 r. w Warszawie), dr medycyny. W czasie wojny był lekarzem w Armii Czerwonej (1941–1943) i oficerem Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR (1943–1944) oraz sekretarzem generalnym Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich (luty – sierpień 1944). Członek PPR (od 1945 r.) i PZPR (od 15 XII 1948 r.). Od 28 VII 1944 r. pełnomocnik Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego na województwo białostockie, a następnie przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku (26 VIII–21 X 1944) i wojewoda białostocki (4 I–28 III 1945). Od 14 do 28 III 1945 r. pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP na Okręg Mazurski. Minister aprowizacji i handlu (30 III 1945–5 II 1947), poseł do KRN (wrzesień 1944 – luty 1947) i na Sejm Ustawodawczy (1947–1952) – por. Tadeusz Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 430 (biogram).

⁴ Edward Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980, s. 42–43.

⁵ Por. Uchwała Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z 7 VII 1945 r., w sprawie wyłączenia z okręgów: Pomorze Zachodnie, Mazurskiego (Prusy Wschodnie) i Śląsk Dolny niektórych powiatów i przyznania na terenie tychże powiatów wojewodom; gdańskiemu, białostockiemu, pomorskiemu i poznańskiemu uprawnień pełnomocników okręgowych Rządu RP – Monitor Polski, 1945, nr 29, poz. 77. Utworzone ostatecznie, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 29 V 1946 r., województwo olsztyńskie składało się z 18 powiatów o łącznej powierzchni 18 832 km². Były to powiaty: bartoszycki, braniewski, giżycki, iławcki, kętrzyński, lidzbarski, morąski, mrągowski, nidzicki, olsztyński, ostródzki, pasłęcki, piski, reszelski, suski, szczycieński, węgorzewski i Olsztyn – powiat grodzki (miejski) – por. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie tymczasowego podziału

Sztachelskiego nominacji na stanowisko ministra aprowizacji i handlu, jego następcą został – od 30 III 1945 r – ppłk Jakub Prawin⁶. Jako pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP na Okręg Mazurski przybył on tego samego dnia – na czele grupy operacyjnej Ministerstwa Administracji Publicznej – do Olsztyna, gdzie ustanowił siedzibę Urzędu.

W Okręgu Mazurskim znalazły się początkowo dwa miasta uznawane za wydzielone z obszaru powiatowego związku samorządowego. Były to Elbląg i Olsztyn, których prezydenci lub ich zastępcy mieli sprawować równocześnie funkcje starostów grodzkich. Podobnie jak większość miast na obszarze Ziemi Północnych i Zachodnich w 1945 r. nie spełniały one podstawowego wymogu dotyczącego określonej liczby ludności⁷.

administracyjnego Ziemi Odzyskanych, Dz.U. 1946, nr 28, poz. 177 – utworzenie województw: olsztyńskiego, szczecińskiego i wrocławskiego – obowiązywało od 28 VI 1946 r. – por. Kierejczyk, *Województwo olsztyńskie*, s. 45. Na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 15 XII 1958 r. w sprawie zmiany nazw niektórych powiatów w województwie olsztyńskim, poznańskim i zielonogórskim (Dz.U. 1958, nr 76, poz. 393), z dniem 1 I 1959 r. zostały zmienione nazwy trzech powiatów: iławeckiego na górowski, reszelskiego na biskupiecki i suskiego na iławski.

⁶ Jakub Prawin (ur. 18 IV 1901 r. w Tarnowie – zm. 7 VII 1957 r. w Warszawie), wykształcenie wyższe, dr nauk ekonomicznych, gen. brygady WP. Członek Komunistycznej Partii Polski (od 1931 r.) i Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej (bolszewików) – od 1941 r. w czasie II wojny światowej żołnierz Armii Czerwonej (1941–1943) i zastępca dowódcy I Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki do spraw polityczno-oświatowych (lipiec 1943–wrzesień 1944). Ranny pod Warszawą we wrześniu 1944 r. Po rekonwalescencji, został oddelegowany do służby państwowej w resorcie skarbu, a następnie w Ministerstwie Komunikacji (1944–1945). Pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP przy dowództwie 2. Frontu Białoruskiego (od 26 II 1945 r.) i dowództwie 3. Frontu Białoruskiego (od 23 III 1945 r.). Od 30 III do 15 XII 1945 r. pełnił funkcję pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski. Po awansie na stopień gen. brygady został powołany w listopadzie 1945 r. na stanowisko szefa Polskiej Misji Wojskowej przy Sojuszniczej Radzie Kontroli w Berlinie. Od lipca 1950 r. wiceprezes Narodowego Banku Polskiego – por. Andrzej Krzysztof Kunert, *Jakub Prawin*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28/2, z. 117, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985, s. 362–363; Tomasz Tadeusz Majer, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski. Budowa aparatu państwowego*, „*Studia Prawnoustrojowe*”, 18 (2012), s. 103–119.

⁷ Zgodnie z art. 73 rozporządzenia Prezydenta RP z 19 I 1928 r. o organizacji i zakresie działania administracji ogólnej (Dz.U. 1928, nr 11, poz. 86) – przy odniesieniu do ostatniego spisu ludności, miasta musiały liczyć nie mniej niż 75 000 mieszkańców. Niezależnie od tego, poszczególni pełnomocnicy okręgowi na tzw. Ziemiach Odzyskanych i wojewodowie na dawnych ziemiach polskich – przyjmując dowolną interpretację obowiązujących przepisów o miastach wydzielonych – przyznawali prezydentom wspomniane uprawnienia. Dla przykładu liczba zameldowanych mieszkańców Olsztyna, według stanu na dzień 1 VIII 1945 r., wynosiła zaledwie 11 044 osoby – por. *Kronika Olsztyna 1945–1950*, zapisał i wydał Andrzej Wakar, Olsztyn 1972, s. 40. W przypadku Elbląga – po włączeniu miasta do województwa gdańskiego – na podstawie zarządzenia wojewody gdańskiego z 31 VII 1945 r. prezydent zachował uprawnienia przedstawiciela powiatowej administracji ogólnej. Decyzja ta, ze względu na wolny i ograniczony napływ ludności osadniczej, została jednak wkrótce anulowana. Po wejściu w życie rozporządzenia Rady Ministrów z 29 V 1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Odzyskanych, Elbląg utracił status powiatu grodzkiego,

Bronisław Latosiński⁸, przewidywany na stanowisko prezydenta miasta Olsztyna, objął obowiązki, z polecenia pełnomocnika rządu, już w pierwszych dniach kwietnia 1945 r. Formalną nominację tymczasową – decyzją Prawina – na stanowisko komisarycznego prezydenta miasta Olsztyna, a tym samym starosty powiatu grodzkiego, otrzymał 20 IV 1945 r. Z kolei sam Latosiński, także w kwietniu – a prawdopodobnie jeszcze przed otrzymaniem nominacji – powierzył tymczasowe pełnienie obowiązków starosty grodzkiego, powołanemu przez siebie jednemu z czterech wiceprezydentów⁹. Dnia 12 VII 1945 r. pełnomocnik rządu wystąpił do

a prezydent miasta przekazał kompetencje z tym związane staroście powiatu elbląskiego – szerzej na ten temat: Zdzisław Chmielewski, *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz.1, Szczecin 1982, s. 45–49, 53–54.

⁸ Bronisław Latosiński (ur. 14 VI 1898 r. w Warszawie – zm. 11 X 1978 r. w Warszawie), wykształcenie wyższe handlowe, z zawodu urzędnik, kapitan rezerwy Wojska Polskiego. W latach 1918–1921 służył ochotniczo w szeregach 36. pułku piechoty Legii Akademickiej na Ukrainie i w wojnie polsko-sowieckiej. Po ukończeniu Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie pracował jako kierownik referatu w Urzędzie Komisarza Rządu miasta stołecznego Warszawy (1926–1933 lub 1935), a następnie został delegatem starostw grodzkich przy Zarządzie Miejskim m. st. Warszawy do spraw poruczonych samorządowi miejskiemu przez administrację państwową (1933 lub 1935–1939). Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r. Okres okupacji spędził w Warszawie, a po upadku powstania warszawskiego przedostał się wraz z rodziną do Siemiatycz. Po powrocie do stolicy pracował jako urzędnik w Ministerstwie Administracji Publicznej (od 1 II 1945 r.). 29 III 1945 r. został skierowany przez Ministerstwo Administracji Publicznej – na własną prośbę – do Okręgu Mazurskiego i wyjechał z Warszawy w składzie grupy operacyjnej, kierowanej przez ppłk. J. Prawina. Do Olsztyna przybył 30 III 1945 r. Dnia 3 XI 1945 r. Latosiński zwrócił się do Urzędu Pełnomocnika Rządu RP z prośbą o udzielenie miesięcznego urlopu z uwagi na „wyczerpanie pracą” i potrzebę „dłuższego wypoczynku”. W odpowiedzi pełnomocnik rządu RP, decyzją z 5 XI 1945 r., udzielił mu urlopu, z jednoczesnym poleceniem przekazania obowiązków prezydenta Tadeuszowi Pałuckiemu. Po wykorzystanym urlopie Latosiński nie powrócił już na stanowisko prezydenta miasta Olsztyna. Zwolniony, na własną prośbę, decyzją pełnomocnika rządu RP z 26 XI 1945 r. Od 10 I 1946 r. pełnił obowiązki dyrektora olsztyńskiego oddziału Zakładów Przemysłowych Warszawa–Elbląg–Olsztyn sp. z o.o. z siedzibą w Olsztynie. Aresztowany 20 II 1946 r. przez władze aparatu bezpieczeństwa pod zarzutem nadużyć finansowych w Mazurskim Zrzeszeniu Chemicznym sp. z o.o. Dnia 3 IV 1946 r. został zwolniony za kaucją z aresztu Więzienia Karno-Śledczego w Olsztynie. Ponad cztery miesiące później, 13 VIII 1946 r., na mocy postanowienia Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w Olsztynie, dochodzenie przeciwko Latosińskiemu zostało umorzono z powodu „bezpodstawności zarzutów”. W lipcu 1946 r. opuścił Olsztyn. Członek PPR (od stycznia 1944 r.), II sekretarz (18–24 IV 1945 r.) i członek egzekutywy KW PPR w Olsztynie (24 IV –?13 VIII 1945 r.) – por. Małgorzata Gałęziowska, *Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent powojennego Olsztyna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2000, 1, s. 81–94.

⁹ I wiceprezydentem Olsztyna był Jan Trzópek (1890–1965), z wykształcenia prawnik, który przybył do miasta prawdopodobnie 14 lub 15 IV 1945 r., jako członek grupy operacyjnej Ministerstwa Administracji Publicznej. Nominację na starostę grodzkiego mógł on otrzymać w dniu przyjazdu lub nazajutrz. Pozostałymi wiceprezydentami byli: Marian Kamiński i Eugeniusz Morozowicz, powołani przez pełnomocnika rządu oraz Stanisław Babiński, powołany przez Latosińskiego – por. Tadeusz Baryła, *Dokumenty do dziejów Zarządu Miejskiego Olsztyna w 1945 r.*, [w:] *Olsztyn w dokumentach. Wybór źródeł do historii miasta 1353–1949*, red. Danuta Bogdan, Olsztyn 2015, s. 124–125.

Ministerstwa Administracji Publicznej o zgodę na uznanie jego decyzji o utworzeniu w Olsztynie starostwa grodzkiego, niezależnie od braku wymaganej liczby ludności. Tymczasowy Zarząd Miejski w Olsztynie został powołany decyzją Prawina dopiero 20 VIII 1945 r. Na jej podstawie prezydent miasta otrzymał także wówczas oficjalnie „funkcję starosty grodzkiego”¹⁰. Kilkanaście dni później, 7 IX 1945 r., pełnomocnik rządu wydał zarządzenie polustracyjne dla prezydenta Olsztyna, w którym zostały określone rozstrzygnięcia dotyczące podziału czynności, struktury i zakresu działania Zarządu Miejskiego¹¹.

Doktor Bolesław Walawski¹², ówczesny naczelnik wydziału prawnego Biura Prezydzialnego Krajowej Rady Narodowej (KRN)¹³, wystosował 27 IX 1945 r. pismo do prezydenta Olsztyna w sprawie obowiązku nadsyłania sprawozdań

Warto także wspomnieć, że zachowane sprawozdanie z działalności Starostwa Grodzkiego w Olsztynie, sporządzone w styczniu 1946 r., obejmuje okres od 10 IV do 31 XII 1945 r., czyli od początku jego funkcjonowania – por. Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Zarząd Miejski w Olsztynie 1945–1950 (dalej: ZMO), sygn. 411/4, k.111–112.

¹⁰ Por. Baryła, *Dokumenty do dziejów*, s. 111. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na fakt, że już 14 V 1945 r. J. Prawin w sprawozdaniu sytuacyjnym do Ministerstwa Administracji Publicznej informował m.in. o zorganizowaniu dwóch zarządów miejskich w Elblągu i Olsztynie, bez podania ich składów osobowych – zob. *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 r.*, oprac. Tadeusz Baryła, Olsztyn 1996, s. 59.

¹¹ Odpowiedzialność za kierowanie agendami zakresu poruczonego oddziału administracyjnego tzn. starostwa grodzkiego, powierzono I wiceprezydentowi miasta. Zob. APO, ZMO, sygn.411/25, Zarządzenie polustracyjne pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski dla prezydenta Miasta Olsztyna z 7 IX 1945, k. 52–62; Baryła, *Dokumenty do dziejów*, s. 151–158 (pełny tekst zarządzenia).

¹² Bolesław Walawski (ur. w 1908 r. – zm. 15 I 1967 r. w Warszawie) – dr nauk prawnych. Referendarz oddziału administracyjnego i zastępca kierownika sekretariatu rektora Politechniki Lwowskiej (1933–1937), kierownik sekretariatu rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1937–1939). W okresie II wojny światowej był m.in. szefem wydziału organizacyjno-prawnego Delegatury Rządu RP w Wilnie. Od 26 VIII 1944 do 6 XII 1946 r. pełnił, kolejno, obowiązki naczelnika wydziału prawnego oraz dyrektora Biura Prezydzialnego KRN. – por. np. Zdzisław Biegański, *Kara śmierci w orzecznictwie Specjalnych Sądów Karnych w Polsce (1944–1946)*, „Echa Przeszłości”, 5 (2004), s. 181, 183; *Teczka Specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944–1946*, wybór i oprac. Tatiana Cariewska [et al.], Warszawa 1998, s. 316, 319, 407.

¹³ Krajowa Rada Narodowa – ekspozytura władzy ustawodawczej, powołana przez działaczy komunistycznych skupionych w PPR, w Warszawie w nocy z 31 XII 1943 na 1 I 1944 r. Przewodniczącym KRN został wybrany Bolesław Bierut (od 31 XII 1944 r. prezydent KRN). KRN, pełniąc funkcję quasi-parlamentu polskiego, miała stanowić przeciwwagę dla legalnych struktur Polskiego Państwa Podziemnego. Szerokie uprawnienia i kompetencje KRN – zarówno ustawodawcze, jak i wykonawcze – zostały określone w przyjętej przez nią ustawie z 11 IX 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, dalej: Dz.U. 1944, nr 5, poz. 22). Po zakończeniu działań wojennych KRN, realizując postanowienia konferencji jałtańskiej (luty 1945 r.) i konferencji moskiewskiej (czerwiec 1945 r.), powołała Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej (28 VI 1945 r.), mający sprawować władzę w kraju do czasu przeprowadzenia wolnych wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Posłowie do KRN nie byli wyłanianiani w drodze wyborów, a jedynie kooptowani do jej składu przez plenum na wniosek prezydium. KRN została rozwiązana po wyborach do Sejmu Ustawodawczego 19 I 1947 r.

obrazujących „całość rozwoju, potrzeb i braków w życiu miasta”. Walawski powoływał się przy tym, niezupełnie słusznie, na art. 21 ustawy KRN z 11 IX 1944 r. *o organizacji i zakresie działania rad narodowych*¹⁴. Należy jednak pamiętać, że do czasu wyłonienia rad narodowych w dużej części miast, powiatów ziemskich i gmin wiejskich na Ziemiach Północnych i Zachodnich w 1945 r., dane na temat stanu organizacji ośrodków administracyjnych oraz szeroko rozumianego życia społeczno-gospodarczego – w poszczególnych jednostkach podziału terytorialnego – przekazywały zazwyczaj organy wykonawcze w postaci tworzonych w pierwszej kolejności tymczasowych zarządów miejskich i gminnych oraz okręgowi (województwie) i obwodowi (starostowie) pełnomocnicy rządu¹⁵.

Według zaleceń Biura Prezydialnego KRN sprawozdania sytuacyjne miały zawierać informacje dotyczące przede wszystkim: stanu finansowego miasta, funkcjonowania przedsiębiorstw i zakładów miejskich, tempa i ewentualnych niedociągnięć w procesie odbudowy, aprowizacji ludności, opieki społecznej, transportu, organizacji i wyników pracy urzędów państwowych i samorządowych, stanu handlu i przemysłu, bezpieczeństwa publicznego, akcji repatriacyjno-osiedleńczej, a także najważniejszych braków i osiągnięć. Dodatkowo sprawozdania – sporządzane za okres miesiąca kalendarzowego – musiały być oparte na w miarę dostępnym materiale statystycznym, a ponadto zachować warunek ciągłości opisu poszczególnych odcinków funkcjonowania miasta. Ważnym elementem relacji miały być również bieżące prognozy rozwojowe, wraz z comiesięczną oceną stopnia ich realizacji¹⁶. Warto także zwrócić uwagę, że Walawski oczekiwał od prezydenta miasta przesłania pierwszego sprawozdania już za sierpień 1945 r. Nie odnaleziono tekstów sprawozdań do Biura Prezydialnego KRN zarówno za ten miesiąc, jak i za

– por. np. Alfred Lutrzykowski, *System władzy publicznej Polski Ludowej. Od Manifestu PKWN do Konstytucji PRL. Zagadnienia ustrojowo-polityczne*, Toruń 2013, s. 92–198.

¹⁴ Dz.U. 1944, nr 5, poz. 22. Treść art. 21 była następująca: „§1. Rady narodowe zorganizowane są na zasadzie hierarchicznego podporządkowania się. §2. Władzą zwierzchnią i nadzorczą wszystkich rad narodowych jest Krajowa Rada Narodowa, która ustala linie wytyczne i nadaje kierunek pracom innych rad narodowych. §3. Krajowa Rada Narodowa może rozwiązać każdą bezpośrednio lub pośrednio hierarchicznie niższą radę narodową i zawiesić lub wykluczyć poszczególnych jej członków”.

¹⁵ W przypadku Okręgu Mazurskiego organ przedstawicielski władzy ustawodawczej, tzn. Mazurska Wojewódzka Rada Narodowa w Olsztynie, ukonstytuował się dopiero 28 XII 1945 r. – por. Ryszard Tomkiewicz, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016, s. 85–96.

¹⁶ APO, ZMO, sygn. 411/54, k.1, Pismo B. Walawskiego naczelnika wydziału prawnego Biura Prezydialnego KRN do prezydenta miasta Olsztyna z 27 IX 1945.

wrzesień 1945 r. Na podstawie dostępnych materiałów źródłowych należy jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa założyć, że nie zostały one w tej formie sporządzone¹⁷.

Pewien wpływ na widoczne opóźnienia w terminowym opracowaniu wymaganych sprawozdań miały również z pewnością kolejne decyzje pełnomocnika rządu dotyczące reorganizacji struktury Tymczasowego Zarządu Miejskiego. Na podstawie zarządzenia z 20 XI 1945 r. Prawin rozwiązał Tymczasowy Zarząd Miejski w Olsztynie, przy jednoczesnym pozostawieniu Tadeusza Pałuckiego¹⁸ na stanowisku prezydenta. Do czasu utworzenia miejskiej rady narodowej, przy prezydencie powołano dwunastoosobową Radę Doradczą jako organ stanowiący i kontrolujący gminy miejskiej¹⁹. Miejska Rada Narodowa (MRN) miasta Olsztyna została ukonstytuowana na swoim pierwszym posiedzeniu 20 I 1946 r. Jej pięcioosobowe prezydium, z prezydentem jako przewodniczącym na czele, pełniło

¹⁷ W zasobach aktowych zespołu Zarządu Miejskiego w Olsztynie zachowały się kopie sprawozdań Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna za miesiąc lipiec i wrzesień 1945 r., sporządzone dla J. Prawina pełnomocnika rządu RP na Okręg Mazurski. Nie można wykluczyć, że jakkolwiek nie były one pierwotnie przeznaczone dla Biura Prezydyjnego KRN, to jednak zostały tam ostatecznie przekazane – por. APO, ZMO, sygn. 411/55, Sprawozdanie Zarządu Miejskiego m. Olsztyna za miesiąc lipiec 1945, z 5 VIII 1945, k.1–6; *ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Zarządu Miejskiego m. Olsztyna za miesiąc wrzesień 1945, z 21 X 1945, k. 7, 9, 11,13,16; Baryła, *Dokumenty do dziejów*, s. 119–124.

¹⁸ Tadeusz Pałucki (ur. 12 VIII 1903 w Wiskitkach, pow. żyrardowski, woj. mazowieckie – zm. 12 IV 1968 r. w Gdańsku), wykształcenie niepełne średnie, z zawodu urzędnik. W 1923 r., po ukończeniu szóstej klasy gimnazjum otrzymał posadę urzędnika w Banku dla Handlu i Przemysłu w Warszawie. W latach 1928–1930 był etatowym pracownikiem Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Miejskich m. st. Warszawy. Od 1 II 1930 do 1 VIII 1944 r. pracował w Kasie Chorych m. st. Warszawy, przemianowanej – po reformie systemu ubezpieczeń z 1935 r. – w Ubezpieczalnię Społeczną w Warszawie, pełniąc m.in. funkcję inspektora kontroli i nadzoru organizacji ubezpieczeń społecznych. W okresie okupacji niemieckiej przebywał w Warszawie, gdzie był zaangażowany w działalność konspiracyjną jako członek Korpusu Bezpieczeństwa. W okresie od października 1944 do stycznia 1945 r. był urzędnikiem Ubezpieczalni Społecznej w Żyrardowie. 31 III 1945 r. otrzymał skierowanie Zarządu Centralnego Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Łodzi do pracy w Okręgu Mazurskim. Do Olsztyna przybył na czele grupy operacyjnej 2 IV 1945 r. Pięć dni później, tzn. 7 IV 1945 r., Oddział PUR w Olsztynie, z Pałuckim jako dyrektorem, rozpoczął działalność. Decyzją dyrektora ZC PUR z 23 VIII 1945 r., Pałucki otrzymał oficjalną nominację na stanowisko naczelnika Okręgowego Oddziału PUR w Olsztynie, z dniem 1 IX 1945 r. Już 5 XI 1945 r. pełnomocnik rządu RP na Okręg Mazurski płk J. Prawin, powierzył Pałuckiemu – pełnienie obowiązków prezydenta miasta Olsztyna. Formalna nominacja, dotycząca powierzenia mu pełnienia obowiązków prezydenta, została wystawiona 20 XI 1945 r. Odwołany ze stanowiska – po złożonej rezygnacji – uchwałą MRN w Olsztynie z 29 XI 1948 r. Członek PPS w okresie międzywojennym (1926–1930). Członek tzw. koncesjonowanej PPS (15 IV 1945–15 XII 1948), członek Wojewódzkiego Komitetu PPS w Olsztynie (5 X 1945–15 IX 1947) i I wiceprzewodniczący Rady Wojewódzkiej PPS w Olsztynie (15 IX 1947–?29 XI 1948). Członek PZPR (od 15 XII 1948 r.). Po odwołaniu, skierowany przez Komitet Centralny PZPR do Sopotu, gdzie pełnił obowiązki wiceprezydenta miasta (styczeń 1949 – czerwiec 1950) – por. APO, ZMO, sygn. 411/535, Akta osobowe T. Pałuckiego, k.1–7.

¹⁹ Baryła, *Dokumenty do dziejów*, s. 158–160; *Kronika Olsztyna*, s. 45.

jednocześnie funkcje Zarządu Miejskiego. Taki stan rzeczy, pozostający w jawnej sprzeczności z monteskiuszowską zasadą rozdziału władzy ustawodawczej i wykonawczej, przetrwał jeszcze kilka miesięcy. Dnia 27 V 1946 r. MRN wybrała Pałuckiego na stanowisko prezydenta miasta Olsztyna. Jednocześnie zrzekł się on wówczas mandatu przewodniczącego Prezydium MRN, którym został wybrany Feliks Zimnoch²⁰. Wybrano także nowe składy Prezydium MRN i Zarządu Miejskiego²¹.

Prezentowane dokumenty pochodzą z zespołu aktowego Zarządu Miejskiego w Olsztynie w latach 1945–1950, przechowywanego w zasobach Archiwum Państwowego w Olsztynie. Wszystkie zostały zachowane w postaci maszynopisowych kopii opatrzonych odręcznymi podpisami prezydenta Pałuckiego. Są to trzy sprawozdania Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna do Biura Prezydiального KRN za miesiące październik, listopad i grudzień 1945 r. Zawarte w nich treści, abstrahując od niekiedy lakonicznej formy zapisu – właściwej jednak sprawozdawczości statystycznej – powinny stanowić wartościowy materiał poznawczy do powojennych dziejów budowy podstaw życia mieszkańców i początków organizacji funkcjonowania jednego z ważniejszych ośrodków miejskich na obszarze tzw. Ziemi Odzyskanych.

Przekazy źródłowe przygotowano, dążąc do zachowania ich oryginalnej konstrukcji i charakteru. W nagłówkach zamieszczono, pochodzące od wydawcy, daty i miejsce wytworzenia oraz określenie rodzaju dokumentów i wystawcy. Legendy zaopatrzone w informacje o stronie formalnej źródeł i miejscu ich przechowywania. Modernizację pisowni ograniczono, w zasadzie, do poprawiających czytelność nielicznych korektur stylistycznych. Ingerencje wydawcy, w tym opuszczenia w tekście – sygnalizowane dwiema pauzami – zaznaczono w nawiasach kwadratowych. Konieczne objaśnienia zostały zawarte w przypisach tekstowych, oznaczonych literami alfabetu. Skróty rozwiązano w nawiasach kwadratowych, w miejscu ich pierwszego wystąpienia. W przypisach tekstowych, opatrzonych cyframi arabskimi, zawarto niezbędne wyjaśnienia dotyczące istotnych kwestii szczegółowych. Ujednolicono także sposób zarówno datacji, jak i numeracji poszczególnych punktów publikowanych sprawozdań.

²⁰ Feliks Zimnoch (ur. w 1889 r. w Dużym Dobrynie, pow. białostocki), wykształcenie niepełne średnie, z zawodu kolejarz, członek PPR. Przewodniczący Prezydium MRN w Olsztynie (27 V 1946–28 IV 1947).

²¹ Szerzej na ten temat: *Kronika Olsztyna*, s. 56; Ryszard Tomkiewicz, *Powołanie Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie [1946]*, [w:] *Olsztyn w dokumentach*, s. 161–165.

Nr 1

**Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna do Biura Prezydialnego
KRN za październik 1945 r. – 27 listopada 1945 r., Olsztyn.**

Źródło: APO, ZMO, sygn. 411/54, k. 2–4, kopia z podpisem prezydenta T. Pałuckiego, (mps)

Zarząd Miejski m[iaasta]Olsztyna Olsztyn, dnia 27 listopada [19]45 r.

Do

Biura Prezydialnego

Krajowej Rady Narodowej

[w Warszawie]

Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna za miesiąc październik 1945 r.

[1] W miesiącu październiku r[oku] b[ieżącego] budżet zwyczajny miasta wykazał nadwyżkę dochodów nad rozchodami w sumie 20 864,45 zł.

Stan kasy na dzień 5 listopada 1945 r. wynosił: 467 333,03 zł.

Ponadto w [Państwowym] Banku Rolnym²²:

na rachunku bieżącym: 55 593 [zł];

na rachunku oszczędnościowym: 70 402 [zł].

Ogółem: 593 328,03 [zł].

Zadłużenie w PBR na koncie pożyczek krótkoterminowych [wyniosło] 650 000 [zł].

Wyżej wymieniona pożyczka w PBR została zaciągnięta na zagospodarowanie majątku rolnego miasta, w którym w chwili obecnej, według cen rynkowych,

wartość inwentarza żywego wynosi: około 480 000 [zł]

wartość zbiorów [wynosi]: około 350 000 [zł]

ogółem ca²³ [wynosi]: 830 000 [zł].

Na robociznę wydano, z wyżej wymienionej pożyczki, ca 360 000 [zł].

[2] Wodociągi – uruchomione, zaopatrują miasto w wodę. Brak jednak dostatecznej ilości prądu, aby mogły być czynne całą dobę, bez przerwy. Do oszklenia wieży ciśnień potrzeba ca 4 000 m² szkła, którego brak w mieście.

²² Państwowy Bank Rolny – polska instytucja bankowa, założona w 1919 r. pod pierwotną nazwą Polski Bank Rolny (od 1921 r. Państwowy Bank Rolny). Podstawowym zadaniem PBR było kredytowanie drobnych i średnich gospodarstw rolnych, a także spółdzielni rolniczych oraz organów samorządowych posiadających majątki rolne. Oddział PBR w Olsztynie otwarto 15 IV 1945 r. PBR został postawiony w stan likwidacji na podstawie rozporządzenia ministra finansów z 14 VII 1950 r. – por. Dz.U. 1950, nr 28, poz. 274. Jego aktywa i agendy zostały przejęte przez nowo utworzony Bank Rolny.

²³ ca (łac. *circa*) – około.

[3] Kanalizacja – częściowo uruchomiona. Do całkowitego uruchomienia brak dostatecznej ilości prądu.

[4] Rzeźnia – We własnym zakresie miasto pokryło częściowo zniszczone dachy. Brak szkła do oszklenia. Urządzenia rzeźni zostały całkowicie wywiezione przez wojska radzieckie. Na zakup nowych [po]trzeba znacznych funduszy, których miasto nie posiada.

[5] Tramwaje²⁴ i trolejbusy²⁵ – nieczynne. Brak kredytów na ich uruchomienie.

[6] Na odbudowę miasta brak jakichkolwiek kredytów. Do chwili obecnej pokryto dachem zaledwie kilka budynków. Wiele domów nadawałoby się do szybkiej odbudowy, co dałoby szereg mieszkań, których brak dotkliwie daje się w Olsztynie odczuwać.

[7] Apropozycja miasta – b[ardzo] słaba. Źle płatni pracownicy państwowi i samorządowi już cztery miesiące nie otrzymali tłuszczów na kartki żywnościowe.

[8] Opieka społeczna – zorganizowana w ramach Zarządu Miejskiego, zmierza w kierunku dostarczenia pracy podopiecznym [po]przez stworzenie żłobka, co umożliwiłoby matkom pracę poza domem, [a także] przez stworzenie przemysłu chałupniczego. Na ten cel potrzeba jednak dość znacznych kredytów i surowców, których brak na miejscu. Szwankujący transport bardzo będzie utrudniać, zarówno przywóz surowca, jak i rozprowadzenie gotowych przetworów w Okręgu Mazurskim.

[9] Brak należytego transportu utrudnia bardzo uruchomienie gazowni²⁶. Z zamówionych 400 ton węgla otrzymaliśmy tylko 110 ton. Co się stało z resztą, jeszcze nie wiadomo.

[10] Omawiając sprawę rozwoju przemysłu i handlu [--]²⁷ należy podkreślić inicjatywę miasta, która przejawia się przez uruchomienie własnego przedsiębiorstwa p[od] nazwą „Przemysł Rybny”²⁸ i stworzenie „Mazurskiego Zrzeszenia Chemicznego”²⁹ (produkuje obecnie mydło, musztardę, wody i lemoniady, uruchamia browar itp.). W najbliższym czasie zostanie uruchomiona fabryka zapalek³⁰.

²⁴ Pierwszy tramwaj wyruszył na ulice Olsztyna 30 IV 1946 r.

²⁵ Pierwszą linię trolejbusową uruchomiono w Olsztynie 10 XII 1946 r.

²⁶ Gazownia Miejska w Olsztynie została uruchomiona 1 I 1946 r.

²⁷ W tekście: „w mieście”.

²⁸ Właściwie: Miejskie Przedsiębiorstwo Rybne, utworzone przez Zarząd Miejski miasta Olsztyna w lipcu 1945 r.

²⁹ Mazurskie Zrzeszenie Chemiczne sp. z o.o. w Olsztynie powstało 31 VIII 1945 r. Największe udziały w spółce posiadał Zarząd Miejski miasta Olsztyna, a prezydent miasta pełnił funkcję prezesa jej rady nadzorczej.

³⁰ Państwowa Fabryka Zapalek w Olsztynie została otwarta 18 XII 1945 r.

Urządzenia przemysłu mleczarskiego, jak i fabryki okuć budowlanych i mebli zostały wywiezione przez wojska radzieckie.

[11] Handel rozwija się w dalszym ciągu – zarówno spółdzielczy, jak i prywatny.

[12] Stan bezpieczeństwa – uległ znacznej poprawie. Jednak często spotykanym zjawiskiem jest jeszcze samowola, zarówno wojsk[a], jak i Mil[icji] O[bywatelskiej] w zajmowaniu budynków.

[13] Braki, osiągnięcia, plany na przyszłość

Najważniejsze braki: kredyty na odbudowę miasta, kredyty na uruchomienie tramwajów i trolejbusów, transport (miasto, mimo wielokrotnych przyrzeczeń, nie otrzymało ani jednego samochodu).

Plany na przyszłość: spółka WEO³¹ przejmuje od Zarządu Miejskiego „Przemysł Rybny”, Garaże Miejskie i młyn, z tym, że Zarząd będzie miał gwarantowany dochód z tych przedsiębiorstw z tytułu udziału swego udziału w WEO i z tytułu sum dzierżawnych na wyżej wymienione obiekty.

[14] Polityka finansowa miasta zmierza w kierunku zmniejszenia wydatków:

- na ochronę obiektów miejskich (Miejska Straż Porządkowa³²), przez przekształcenie MSP w koncesjonowane biuro strażnicze, które oprócz obiektów miejskich, ochraniałoby obiekty spółdzielcze i prywatne za opłatą;
- na [Miejską]Straż Pożarną³³, projektując utworzenie przy niej³⁴ firmy ekspedycyjnej, korzystającej z taboru Straży. Dochody byłyby częściowo obracane na pokrycie wydatków Straży Pożarnej;
- [po]przez przeprowadzenie przez Zakład Oczyszczania Miasta zbiórki odpadków dla przemysłu;
- [poprzez] zmniejszenie wydatków opieki społecznej przez danie inicjatywy przemysłowi chałupniczemu.

Tadeusz Pałucki

³¹ Właściwie: Zakłady Przemysłowe Warszawa–Elbląg–Olsztyn sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie, zostały utworzone 18 X 1945 r., jako wspólne przedsięwzięcie produkcyjno-handlowe trzech zarządów miejskich. WEO przejęło pod swój zarząd przedsiębiorstwa podlegające MZCh i Miejskie Przedsiębiorstwo Rybne w Olsztynie w I kwartale 1946 r. Spółka została ostatecznie rozwiązana w 1949 r.

³² Miejska Straż Porządkowa w Olsztynie – chociaż funkcjonowała już od czerwca, otrzymała przepisy organizacyjne i dyscyplinarne, decyzją Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna, dopiero 8 X 1945 r.

³³ Miejska Zawodowa Straż Pożarna w Olsztynie została utworzona w maju 1945 r.

³⁴ W tekście: „Straży”.

Nr 2

**Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna do Biura Prezydialnego
KRN za listopad 1945 r. – 31 grudnia 1945, Olsztyn.**

Źródło: APO, ZMO, sygn. 411/54, k. 8–11, kopia z podpisem prezydenta T. Pałuckiego, (mps)

Zarząd [Miejski] miasta Olsztyna

Olsztyn, dnia 31 grudnia 1945 r.

Do

Biura Prezydialnego

Krajowej Rady Narodowej

w Warszawie

Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna za miesiąc listopad 1945 r.

1. Zmiana na stanowisku Prezydenta Miasta – w miesiącu sprawozdawczym ustąpił ze stanowiska Prezydenta Miasta ob. Bronisław Latosiński. Stanowisko Prezydenta Miasta objął ob. Tadeusz Pałucki, dotychczasowy dyrektor PUR-u w Olsztynie.

2. Wpływy i wydatki kasowe – wpływów w miesiącu listopadzie miał Zarząd Miejski 969 950 zł. Po stronie wydatków zanotowano 1 039 000 zł, czyli deficyt kasowy wykazał 69 050 zł. W kwocie wpływów mieści się dotacja otrzymana od Pełnomocnika Rządu RP [na Okręg Mazurski], w wysokości³⁵ 500 000 zł.

3. Zadłużenie – zadłużenie miasta w PBR wynosi 650 000 zł [--]³⁶, bieżące rachunki do regulacji wynoszą około 100 000 zł.

4. Gospodarstwo rolne – wartość inwentarza żywego – 464 000 zł, wartość zbiorów według cen kontyngentowych – 22 700 zł.

5. Wodociągi i kanalizacja – wodociągi funkcjonowały normalnie w miarę dostarczania prądu. Zakłady wodociągowe miasta należy zaopatrzyć w [silnik] Diesla (300 kp³⁷.) i w ten sposób uniezależnić się od nieregularnej dostawy prądu.

³⁵ W tekście: „w kwocie”

³⁶ W tekście: „dalej”.

³⁷ Koń parowy (ang. *horse power* – HP) – jednostka mocy używana w krajach anglosaskich. Po wprowadzeniu Układu SI (franc. *Système international d'unités* – Międzynarodowy Układ Jednostek Miar) w 1960 r., zmieniony na wat (w Polsce obowiązuje od 1966 r.). HP odpowiada w przeliczeniu 1,0139 konia mechanicznego (KM).

*Inzektory*³⁸ kanalizacyjne zostały wyreperowane i częściowo kanalizacja funkcjonuje normalnie.

6. Rzeźnia – ubój minimalny z powodu braku dowozu żywca. Urządzenia rzeźni całkowicie wywiezione przez wojska sowieckie.

7. Tramwaje i trolejbusy – uruchomienie komunikacji miejskiej jest możliwe, nawet w krótkim czasie, potrzeba atoli na ten cel odpowiednich kredytów.

8. Odbudowa – w dziedzinie odbudowy nie robi się nic – dla braku kredytów. Cały szereg domów można by odbudować niewielkim kosztem. Wydział Techniczny Zarządu Miejskiego przeprowadza rozbiórki domów grożących runięciem. Przy tej sposobności należy zaznaczyć, że miasto walczy z olbrzymimi trudnościami mieszkaniowymi.

9. Apropowizacja – miasto jest zaopatrywane w artykuły pierwszej potrzeby w sposób wybitnie niedostateczny. W miesiącu listopadzie na 14 279 kart I kategorii wydano: cukru – 4 663 kg, kawy – 1 283 kg, soli – 6 188 kg, zapalek – 16 410 pudełek i octu – 1 961 litrów, chleba – około 50 000 kg, mięsa i tłuszczów nie było wcale. Jeśli weźmiemy pod uwagę niskie uposażenie pracowników państwowych, czy samorządowych oraz wybitnie złą apropowizację, to staje się zrozumiałą stałą odpyły pracowników tych instytucji, co przybrać może – jeśli warunki apropowizacyjne nie poprawią się – katastrofalne wyniki.

10. Opieka Społeczna – Sekcja³⁹ Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego rozacza opiekę nad: a) starcami samotnymi, repatriantami zza Bugu⁴⁰, z Wilna i osiedleńcami z Warszawy; b) starcami miejscowymi, których ma zarejestrowanych ponad 100, a będącymi w szczególnej nędzy. W tej dziedzinie robi się mało, a konieczna jest pomoc, i ze względów społecznych i politycznych. Konieczna [jest] na ten cel szybka pomoc państwowa; c) matkami z dziećmi, których mężowie zginęli w czasie działań wojennych. Opieka Społeczna otrzymała w listopadzie kredyt z Wojew[ódzkiego] Wydziału Opieki Społ[ecznej]⁴¹ w kwocie 70 000 zł. Z sumy tej wydatkowano na wyżej podane cele 35 000 zł., za porady lekarskie, leczenie szpitalne i Ośrodek Zdrowia –16 282 zł. Pozostałość przeznaczono na pokrycie rachunków szpitalnych, dotychczas nie przedłożonych.

³⁸ Właściwie: iniektor (iniektor) – urządzenie do włączania cieczy lub gazu do obszaru o ciśnieniu wyższym od ciśnienia atmosferycznego, np. sieci kanalizacyjnej.

³⁹ Właściwie: Wydział Opieki Społecznej Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna.

⁴⁰ Tak w tekście.

⁴¹ Właściwie: Wydział Zdrowia, Pracy i Opieki Społecznej Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski w Olsztynie.

11. Stan sanitarny miasta – ogólny stan higieniczno-sanitarny jest niezadawalający. W szkołach brakuje ogrzewania z powodu zepsutych instalacji. Temperatura waha się od czterech [do] siedmiu [stopni] C[elsjusza]. Gabinetów lekarskich w szkołach brak. Stan sanitarny miasta [jest] zły z powodu braku środków transportowych i kredytów na oczyszczanie [--]⁴². W listopadzie zgłoszono 30 zakaźnie chorych. Komisje sanitarne [z]badały: masarni i wędliniarni –13, piekarni – 15, bazarów i targowisk – 12 razy oraz 270 posesji mieszkalnych.

12. Ewidencja ludności – zameldowanych w dn. 30 listopada [1945 r.] było 20 570 osób, jednak miasto liczy około 40 000 osób. Dla usprawnienia spraw meldunkowych wydano ostre zarządzenia. Wydrukowano domowe księgi meldunkowe i kwestia ewidencji ludności, w ciągu miesiąca grudnia, jest pozytywnie załatwiona. W miesiącu sprawozdawczym Urząd Stanu Cywilnego zanotował: dwanaście urodzin, trzynaście ślubów i 49 zgonów.

13. Kwestia niemiecka – kwestia niemiecka w Olsztynie jest rozwiązana⁴³. Osób narodowości niemieckiej jest w mieście kilka – pracujących dla miasta – a przebywających za specjalnym zezwoleniem. W miesiącu sprawozdawczym, spośród Warmiaków i Mazurów, zgłosiło akces do obywatelstwa polskiego 47 osób. Zaświadczeń stwierdzających polskie pochodzenie wydano 236. W ten sposób liczba zarejestrowanych Warmiaków i Mazurów sięga 1 500 osób.

14. Kwaterunek – w miesiącu listopadzie wpłynęło wniosków o przydział mieszkań –303. Załatwiono pozytywnie –47, odroczone – 22, załatwiono odmownie – 234. Kontrolna komisja mieszkaniowa, złożona z przedstawicieli partii, załatwiała sprawy przydziałów oraz przeprowadzała kontrole mieszkań na terenie miasta. Sprawy kwaterunkowe są – jak już wyżej powiedziano – bolączką miasta,

⁴² W tekście: „miasta”

⁴³ Jak wynikało z danych Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna, według stanu na 12 X 1945 r., w Olsztynie było zarejestrowanych 1569 osób narodowości niemieckiej. Pierwszy kolejowy transport ludności niemieckiej do radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech wyruszył z miasta 25 X 1945 r. Transport liczył pierwotnie 1050 ludzi, przy czym przed odjazdem uciekło z niego 13 osób. Według sprawozdania z akcji wysiedlania ludności niemieckiej Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna z 26 X 1945 r., biorąc pod uwagę wcześniejsze wyjazdy indywidualne oraz składanie przez osoby, zarejestrowane uprzednio jako posiadające narodowość niemiecką, deklaracji przynależności do narodu polskiego, pozostało w stolicy regionu 139 Niemców. Wymieniona liczba nie może być jednak uznana za w pełni wiarygodną, zważywszy np. na fakt zatrzymywania osób narodowości niemieckiej do różnorodnych prac przez wojskowe władze radzieckie – por. *Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna dla płk. Jakuba Prawina Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski z akcji wysiedlania ludności niemieckiej, z 26 października 1945 r.*, [w:] *Olsztyn w dokumentach 3. Wybór źródeł do historii pierwszych lat powojennych 1945–1950*, oprac. Danuta Bogdan, Robert Syrwid, Ryszard Tomkiewicz, Olsztyn 2017, s. 161–164 (dok. nr 87).

bowiem Olsztyn zniszczony w 50% nie może pomieścić wszystkich chętnych na osiedlenie się. W dodatku, zainstalowanie w mieście szeregu instytucji II instancji (których przed wojną Olsztyn nie miał) oraz duży garnizon spowodowały trudności nie do przecięcia bez odbudowy szeregu gmachów. Na cel ten konieczne są kredyty w odpowiedniej wysokości, i w odpowiednio szybkim czasie otwarte.

15. Przemysł i handel – w listopadzie uruchomiono 10 nowych przedsiębiorstw przemysłowych. Zarejestrowanych przedsiębiorstw przemysłowych – 22. Ruch handlowy duży, ceny warszawskie⁴⁴.

16. Stan bezpieczeństwa – bezpieczeństwo uległo dalszej poprawie. Zanotowano kilka wypadków samowoli ze strony wojskowych sowieckich.

17. Teatr – uruchomiono w Olsztynie Teatr im. Stefana Jaracza⁴⁵. Od dnia 18 do 30 listopada [1945 r.] odbyło się 13 przedstawień, przy ogólnej frekwencji 5 514 osób.

18. Braki – miasto walczy z wielkimi trudnościami finansowymi. Konieczne jest otwarcie kredytów na: a) odbudowę miasta; b) uruchomienie tramwajów i trolejbusów; c) [silnik] Diesla dla wodociągów; d) uzupełnienie urzędzeń rzeźni; e) zakupienie odpowiednich środków transportowych dla zakładu oczyszczania miasta, straży pożarnej, pogotowia wodociągowego i innych prac miejskich. Konieczne jest natychmiastowe powiększenie przydziałów aprowizacyjnych – szczególnie tłuszczów i mięsa. Niedostateczne przydziały, raz jeszcze pozwalamy sobie stwierdzić, mogą wywołać wręcz szkodliwe ze względu na interes państwa na ziemiach wyzwolonych, odpływanie konstruktywnej ludności.

Prezydent M[iasta] Olsztyna
Tadeusz Pałucki

⁴⁴ Ceny warszawskie – tu: wysokie.

⁴⁵ Pierwsza powojenna premiera w teatrze olsztyńskim odbyła się 18 XI 1945 r. Było to przedstawienie sztuki Gabrieli Zapolskiej pt. *Moralność pani Dulskiej* w reżyserii Artura Młodnickiego. Oficjalna nazwa „Miejski Teatr im. Stefana Jaracza w Olsztynie” została nadana placówce, uchwałą MRN w Olsztynie z 16 VII 1946 r.

Nr 3

**Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna do Biura Prezydialnego
KRN za grudzień 1945 r – 5 lutego 1946 r., Olsztyn.**

Źródło: APO, ZMO, sygn. 411/54, k. 20–22, kopia z podpisem prezydenta T. Pałuckiego, (mps)

Zarząd [Miejski] miasta Olsztyna

Olsztyn, dnia 5 lutego 1946 r.

Do

Biura Prezydialnego

Krajowej Rady Narodowej

w Warszawie

Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna za miesiąc grudzień 1945 r.⁴⁶

1. Wpływy i wydatki kasowe – wpływów w miesiącu grudniu 1945 r. miał Zarząd Miejski – 1 223 803 zł. W kwocie tej mieści się dotacja [Urzędu] Pełnomocnika Rządu [RP na Okręg Mazurski] w wysokości⁴⁷ 383 000 zł. Wydatki wyniosły 1 613 000 zł, czyli deficyt wyniósł 379 197 zł.⁴⁸ W sumie wydatków umieszczona jest kwota 100 000 zł, wydatkowana na cel specjalny: gwiazdkę dla dziatwy szkolnej.

2. Zadłużenie – zadłużenie w PBR – 650 000 zł, zaległości (deficyt) – 400 000 zł.

3. Gospodarstwo rolne – bez zmian. Dalsza sprzedaż drzewa opałowego z lasów miejskich.

4. Wodociągi i kanalizacja – wpływy za pobraną wodę wyniosły – 153 429 zł. Wydatki na kanalizację i roboty wodociągowe – 361 852 zł. Brak samochodów, warsztatów i narzędzi oraz własnego silnika Diesla, stanowią dużą przeszkodę w funkcjonowaniu przedsiębiorstw.

5. Rzeźnia – dalsze zmniejszenie się uboju wskutek utrudnionego dowozu. W grudniu uruchomiona została w Olsztynie „Centrala Mięсна”, jednak i jej ubój jest minimalny.

6. Tramwaje i trolejbusy – brak kredytu na uruchomienie miejskiej sieci komunikacyjnej. Potrzeba około 1 000 000 zł.

7. Odbudowa – Wydział Techniczny Zarządu Miejskiego przeprowadził szereg rozbiórek budynków zagrażających bezpieczeństwu publicznemu. Brak środków

⁴⁶ Na marginesie pierwszej strony sprawozdania dopisek odręczny: „wysłano 5 II 46 r.”, z podpisem T. Pałuckiego.

⁴⁷ W tekście powtórzenie: „w kwocie”.

⁴⁸ Błąd w wysokości deficytu. Powinno być: 389 197 zł.

transportowych stanowi przeszkodę w należycie szybkim uporządkowaniu w tej dziedzinie. W miesiącu sprawozdawczym ponadto opracowano nowy plan miasta z polskimi nazwami ulic w skali 1: 5 000⁴⁹. W dziedzinie odbudowy miasto nie robi nic dla braku kredytów przez co szereg domów – nadających się do łatwej odbudowy – niszczeje. Konieczne jest otwarcie przez Ministerstwo Odbudowy⁵⁰, kredytów na: a) sporządzenie kosztorysów gmachów nadających się do odbudowy – 500 000 zł; b) pierwsze roboty związane z samą odbudową – 10 000 000 zł.

8. Apropozycja – dalsze pogorszenie się stanu aprowizacji miasta. W miesiącu sprawozdawczym wydano 16 203 karty żywnościowe. Z powodu braku mąki tylko niektóre piekarnie wypełniły przepisowy rozdział chleba za listopad. Grudniowy kontyngent zaledwie rozpoczęto wydawać. Mięsa i tłuszczów nie [wy]dano wcale, rozdzielono natomiast 3 890 kg śledzi i około 2 000 litrów octu. Dzieci otrzymały 1 105 kg mleka w proszku. Zaznaczamy, że aprowizacja jest wybitnie niedostateczna i uwzględniając niskie uposażenie pracowników państwowych czy samorządowych, dziwić nie może stały odpływ najlepszego elementu ludzkiego.

9. Opieka społeczna – Sekcja Opieki wypłaciła w grudniu 49 250 zł zapomóg. Poza tym rozdzielono pewną ilość starej bielizny ponemieckiej. [Wydano] 86 skierowań [--]⁵¹ na bezpłatne porady lekarskie oraz [skierowano] 12 osób do szpitali na leczenie na koszt miejskiej opieki społecznej.

10. Stan sanitarny miasta – stan higieniczno-sanitarny jest nadal niezadowalający. Składa się na to brak środków transportowych i ludzi do oczyszczania miasta i wywożenia śmieci, czyli znowu kwestia kredytów. Na Z[akład] O[czyszczania] M[iasta] potrzeba 2 000 000 zł. Wydział Zdrowia przewiózł 30 zakaźnie chorych, odkażono 36 [punktów sanitarnych], odświeżbiono 95 osób, pogrzebano 59 zmarłych, przeprowadzono 296 komisyjnych kontroli sanitarnych. Brak transportu dla Wydziału Zdrowia do przewożenia chorych [oraz] kredytu na uruchomienie łaźni miejskiej⁵².

11. Ewidencja ludności – zameldowanych na dzień 31 grudnia 1945 r. – 22 960 osób, w tym: 10 704 mężczyzn i 12 256 kobiet. Miasto jednak liczyło

⁴⁹ Chodzi tu o *Plan miasta Olsztyna* wraz ze skorowidzem ulic, wydany w 1946 r. przez Drukarnię Państwową w Olsztynie w postaci mapy o wymiarach 44x30 cm.

⁵⁰ Właściwie: Ministerstwo Odbudowy Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej – powołane 28 VI 1945 r. Na jego czele stał prof. Michał Kaczorowski (1897–1975), członek PPS, poseł do KRN i na Sejm Ustawodawczy (1945–1952), minister odbudowy (1945–1949).

⁵¹ W tekście: „do lekarzy”.

⁵² Pierwsza, prowizoryczna, łaźnia miejska została uruchomiona przy Miejskim Ośrodku Zdrowia w Olsztynie dopiero 1 IX 1949 r. Otwarcie samodzielnej łaźni miejskiej w Olsztynie nastąpiło 21 XII 1953 r.

około 40 000 mieszkańców. Usprawnienie meldunków w toku. Urząd Stanu Cywilnego – 16 urodzeń, 23 śluby i 45 zgonów.

12. Kwaterunek – w dalszym ciągu sytuacja mieszkaniowa pogarsza się. W miesiącu grudniu przyjęto 320 podań o przydział lokali mieszkalnych. Przydzielono zaledwie 16.

13. Przemysł i handel – załatwiono spraw przemysłowych – 40, rzemieślniczych – 80, innych – 15. Wydział Przemysłowy zajęty był głównie rejestracją przedsiębiorstw, celem uporządkowania tych spraw na Nowy Rok. Ruch handlowy w mieście duży, ceny na wolnym rynku – warszawskie.

14. Stan bezpieczeństwa – w miesiącu sprawozdawczym stan bezpieczeństwa był na ogół zadowalający.

[15] Plany i braki – miasto nadal walczy z trudnościami finansowymi. Na skutek depechy wiceministra Czajkowskiego⁵³ do Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, przedstawiliśmy zapotrzebowanie na kredyty na pierwsze potrzeby miasta w dziedzinie inwestycyjnej w kwocie 21 500 000 zł. Z kwoty tej w pierwszym rządzie, konieczne są kredyty na ZOM – 2 000 000 zł, inwestycje w szkołach – 1 000 000, na inwestycje konieczne w wodociągach i kanalizacji – 2 000 000 zł, uruchomienie tramwajów – 1 000 000 zł i odbudowę gazowni miejskiej – 1 200 000 zł. Poza tym niezbędne [jest] przydzielenie kontyngentów z UNRRA⁵⁴, a z rozdzielnika Ministerstwa Ziem Odzyskanych⁵⁵ pięciu samochodów ciężarowych. I na ten cel potrzebny [jest] również kredyt w wysokości 500 000 zł. Konieczne jest natychmiastowe polepszenie aprowizacji miasta przez przydziały tłuszczów i mięsa, powiększenie przydziałów cukru i innych produktów jadalnych. Również przydział materiałów włókienniczych i obuwia jest niedostateczny. Dalej, dla normalnego

⁵³ Władysław Czajkowski ps. Polański (1905–6 IX 1947) – w okresie okupacji niemieckiej urzędnik Komunalnej Kasy Oszczędności w Warszawie, a jednocześnie kierownik Biura Ziem Zachodnich (Nowych) Delegatury Rządu RP na Kraj (od wiosny 1943 r.). Od grudnia 1945 r. do dnia śmierci podsekretarz stanu w Ministerstwie Ziem Odzyskanych, bezpartyjny.

⁵⁴ UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) – Administracja Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy) – organizacja utworzona w 1943 r. w Waszyngtonie z inicjatywy Chin, USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR w celu udzielenia pomocy obszarom wyzwolonym w Europie oraz Azji po zakończeniu II wojny światowej. W latach 1945–1947 agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych.

⁵⁵ Ministerstwo Ziem Odzyskanych – utworzone na mocy dekretu KRN o zarządzie Ziem Odzyskanych z 13 XI 1945 r. (Dz.U. 1945, nr 51, poz. 295). Na jego czele stał wicepremier TRJN Władysław Gomułka (1905–1982). Rozwiązane 11 I 1949 r. na mocy ustawy o scaleniu zarządu Ziem Odzyskanych z ogólną administracją państwową (Dz.U. 1949, nr 4, poz. 22). Agendy i uprawnień MZO przejęło Ministerstwo Administracji Publicznej.

funkcjonowania aparatu samorządowego, niezbędna jest stała subwencja w wysokości 500 000 zł miesięcznie oraz jednorazowa dotacja na pokrycie różnych wydatków doraźnych w kwocie 8 000 000 zł.

Przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej
i Prezydent Miasta Olsztyna
Tadeusz Pałucki

SUMMARY

The article presents three documents from the file collection of Olsztyn City Management from 1945–1950, kept in the archival collection of State Archive in Olsztyn. They are copies of reports of City Management prepared for Presidium Office of the State National Council (Krajowa Rada Narodowa – KRN) covering October, November and December 1945. According to the recommendations of the Office, the descriptive-statistical reports contained information about the most important elements of the process of reconstruction and about the living conditions of the population: financial situation of the city, distribution of provisions among the population, social welfare, housing situation, work of city institutions and public utility companies, public transport, work of state and self-govern/ment offices, sanitary situation, trade and industry, public safety, settlement action, and lacks and achievements occurring. The compiled data constitutes valuable material for research on the history of building the foundations of Polish administration and creating living conditions for the population in one of the most important Polish urban centers on the so-called Regained Territories after World War II.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

- Archiwum Państwowe w Olsztynie
Zarząd Miejski w Olsztynie 1945–1950, sygn. 411/4; 411/25; 411/54; 411/55; 411/535.
- Dz.U. 1928, nr 11, poz. 86; 1944, nr 5, poz. 22; 1945, nr 51, poz. 295; 1946, nr 28, poz. 177; 1949, nr 4, poz. 22; 1950, nr 28, poz. 274; 1958, nr 76, poz. 393.
- Monitor Polski 1945, nr 29, poz.77.
- Baryła Tadeusz, *Dokumenty do dziejów Zarządu Miejskiego Olsztyna w 1945 r.*, [w:] *Olsztyn w dokumentach. Wybór źródeł do historii miasta 1353–1949*, red. Danuta Bogdan, Olsztyn 2015, s. 109–160.
- Biegański Zdzisław, *Kara śmierci w orzecznictwie Specjalnych Sądów Karnych w Polsce (1944–1946)*, „Echa Przeszłości”, 5 (2004), s. 175–200.
- Chmielewski Zdzisław, *Kancelaria miejska na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1950*, cz. 1, Szczecin 1982.

- Gałęziowska Małgorzata, *Bronisław Latosiński – pierwszy prezydent powojennego Olsztyna*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2000, 1, s. 81–94.
- Kierejczyk Edward, *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1949. Kształtowanie się administracji ogólnej, rad narodowych i samorządu terytorialnego*, Olsztyn 1980.
- Kronika Olsztyna 1945–1950*, zapisał i wydał Andrzej Wakar, Olsztyn 1972.
- Kunert Andrzej Krzysztof, *Jakub Prawin*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28/2, z. 117, Wrocław–Warszawa–Kraków 1985, s. 362–363.
- Lutrzykowski Alfred, *System władzy publicznej Polski Ludowej. Od Manifestu PKWN do Konstytucji PRL. Zagadnienia ustrojowo-polityczne*, Toruń 2013.
- Majer Tomasz Tadeusz, *Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Mazurski. Budowa aparatu państwowego*, „Studia Prawnoustrojowe”, t. 18 (2012), s. 103–119.
- Marczak Tadeusz, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, Wrocław 1995.
- Mołdawa Tadeusz, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991.
- Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów. 1945 r.*, oprac. Tadeusz Baryła, Olsztyn 1996.
- Sprawozdanie Zarządu Miejskiego miasta Olsztyna dla plk. Jakuba Prawina Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski z akcji wysiedlania ludności niemieckiej, z 26 października 1945 r.*, [w:] *Olsztyn w dokumentach 3. Wybór źródeł do historii pierwszych lat powojennych*, oprac. Danuta Bogdan, Robert Syrwid, Ryszard Tomkiewicz, Olsztyn 2017, s. 161–164.
- Teczka Specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944–1946*, wybór i oprac. Tatiana Cariewskaja [et al.], Warszawa 1998.
- Tomkiewicz Ryszard, *Powołanie Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie [1946]*, [w:] *Olsztyn w dokumentach. Wybór źródeł do historii miasta 1353–1949*, red. Danuta Bogdan, Olsztyn 2015, s. 161–165.
- Tomkiewicz Ryszard, *Ułomna samorządność Polski Ludowej. Warmia i Mazury 1945–1990*, Olsztyn 2016.

O AUTORZE

dr Robert Syrwid – nauczyciel historii, stały współpracownik Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. W 2003 r., na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego, na podstawie rozprawy nt. *Miejsce i rola Polskiej Partii Socjalistycznej w życiu polityczno-społecznym Warmii i Mazur w latach 1945–1948*, uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. Zainteresowania badawcze: historia polityczna i społeczna Polski po II wojnie światowej ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Warmii i Mazur, biografistyka polska XX w., historia administracji po 1945 r. Autor i współredaktor opracowań naukowych, edycji źródłowych i recenzji publikowanych na łamach m.in. „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, „Dziejów Najnowszych” i „Zapisków Historycznych”. Adres mailowy: rosyrwid11@wp.pl.